

I Katechizm (1545)	II Katechizm (1545)	III Katechizm (1560)	Język współczesny
<i>Sta Thawe nuson.</i>	<i>Stan Thawe nouson.</i>	<i>Stas Tāwa Noūson</i>	<i>Sta/Stan Tāwe Nūsan/Nūse</i>
<i>THawe nuson kas thu asse andangon. Swintints wīrst twais emmens. Pergeis twais laeims. Twais quaits audasseisin na semmey key audangon. Nusan deininan geittin dais numons schindeinan. Bha atwerpeis noumans nuson auschautins kay mas atwer pimay nuson auschantnikamans. Bha ny wedais mans enperbandan. Sclait is rankeis mans assa wargan. Amen.</i>	<i>THawe nouson kas thou aesse aendengon Swyntits wīrse tways emmens Pareyse noumans tway ia ryeky Tways quaits audaseysin nasemmey kay endengan Nouson deyninan geytiey days noumans schian deynan. Bhae etwerpeis noumans nouson anschautins kay mes etwerpimay nouson anschautinekamans. Bhae niwedeys mans enperbandasnan. Slait is rankeis mans aesse wargan. Emmen.</i>	<i>Tāwa Noūson kas tu essei Endangon. Swintints wīrst twais Emnes. Perēit twais Rijks. Twais Quāits Audāsin kāgi Endangon tijt dēigi nosemien. Nouson deinennin geitien dais noūmans schan deinan. Bhe etwerpeis noūmas nousons āuschautins kai mes etwērpimai noūsons auschautenīkamans. Bhe ni weddeis mans emperbandāsnan. Schlāit isrankeis mans esse wissan wargan. Amen</i>	<i>Tāwe Nūsan/Nūse, kas tū assei ēn dāngu. Swintints wīrsei/wīrst twajs emmens. Perēisei/Perjaīs/Perēit twajā rīki /twajjan lāiman Twajs kwāits audāsei si na zemmin kāigi ēn dāngu / kāigi ēn dāngu tīt dīgi na zemmin Nūsan dēininan geītīn dāis nūmans šandēinan Be etwērpjais nūmans nūsans āušautins Kāi mes etwērpimai nūsan aušautenīkamans. / nūsamans aušautenīkamans Be ni weddais mans ēn perbandāsnan/perbāndan. Šlāit izrankīs mans ezze wārgu/wismu wārgu. Amen</i>

Artykuł ten zestawia zapisy modlitwy Ojcie Nasz w trzech wydaniach katechizmów z zapisem tej modlitwy w literackim języku pruskim. Już na pierwszy rzut oka widać, że różnice są kosmetyczne i głównie wynikają z uporządkowania zapisu glosek. Główną część artykułu stanowi tłumaczenie krok po kroku tego tekstu wraz ze słownikiem. Ufam, że jest to dobra ilustracja gramatyki współczesnego języka pruskiego opartej na gramatyce katechizmów pruskich i mam nadzieję, że dla wielu osób stanie się początkiem do samodzielnej pracy ze słownikiem przy tłumaczeniu własnych tekstów i uczeniu się pruskiego.

Zapis i wymowa

Samogłoski: W tekście trzeciego katechizmu pojawia się już normalizacja pisowni. Dawniej długie samogłoski były przedstawiane opisowo, np. laeims (lāims), kuaits (kwāits), noumans (nūmans), thawe (tāwe). Ponieważ tekst katechizmu pozwala na zidentyfikowanie wszystkich pruskich samogłosek, w tekście pisanym są one zapisywane prosto i jednoznacznie: a, e, i, u (krótkie) i ā, ē, ī, ō, ū (długie). Zauważmy, że użycie znaku długości występuje już w zapisie historycznym, nie jest czymś sztucznie wprowadzonym.

Inne warianty zapisu tych samych słów w historycznych tekstach pruskich dają nam wyobrażenie, jak należy czytać długie samogłoski. Np. w długim ā na początku słychać na początku o, które szybko przechodzi w a i jako a trwa. Podobnie od o zaczyna się wymowa długiego ū. To są jednak niuanse fonetyczne.

š: Tam, gdzie w tekście występowało niemieckie **sch**, zapisujemy krócej š.

Pruskie w: Pruskie w brzmi trochę jak angielskie. Powstaje pomiędzy wargami (nie pomiędzy wargą i zębami jak w polskim) i jest czymś pomiędzy polskim **w**, **b** oraz **u**. Widzimy to w zapisach, gdzie to samo **w** czasem oddawane jest jako **b**, czasem jako **u**, a czasem jako **w**.

Jak czytać: czytamy tak jak po polsku (+ małe niuanse). Pamiętamy, żeby wydłużać w wymowie długie samogłoski i je akcentować.

Krótką samogłoską, po której następuje podwojona spółgłoska jest akcentowana, np. w wyrazie **weddais** podwojona jest spółgłoska **d**, zatem krótkie **e** jest akcentowane. Czytamy **wédais**. Samej samogłoski w wymowie nie podwajamy, podobnie jak w innych językach bałtyckich czy skandynawskich.

Analiza tekstu

Do analizy tekstu będziemy wykorzystywać internetowy słownik języka pruskiego dostępny pod adresami: **wirdeins.prusai.org**, **prusaspira.org/wirdeins**. Słownik daje od razu odmianę poszukiwanego słowa. Przy wyszukiwaniu wystarczy wpisywać początek słowa. Słowa wpisane bez diaktryk (kreseczek, ogonków) zarówno polskich jak i pruskich są poprawnie wyszukiwane.

1. *Sta/Stan Tāwe Nūsan/Nūse. Tāwe Nūsan/Nūse*

Szukamy w słowniku słowa **tāws**. Oznacza ono: **ojciec**. Forma **tāwe** jest formą wołacza¹

Szukamy w słowniku słowa **nuss**. Oznacza ono: **nasz**. Forma **nūse** jest formą dopełniacza, czyli oznacza: **nas**. Forma **nūsan** jest również formą dopełniacza, ale historyczną².

Tāwe Nūsan/Nūse oznacza dosłownie **Ojciec nas**.

Szukamy w słowniku słowa: **stas**. Oznacza ono zaimek wskazujący: **tamten**. W odmianie tego słowa zwracamy uwagę na rodzaj nijaki liczby pojedynczej (**tamto**) – **sta/stan** (ukośnik oznacza, że dopuszczalne są obie formy). Umieszczenie tego słowa przed tytułem modlitwy ma znaczenie jak np. słowo **The** w języku angielskim – mówi: Te (konkretne) ojciec nas.

2. *kas tū assei ēn dāngu.*

W słowniku znajdujemy słowa **kas** – *kto, który*, **tū** – *ty*, **en** – *w*.

Szukamy czasownika **būtwei** – *być*. W tabeli odmiany, w pierwszej kolumnie zawierającej formy czasu teraźniejszego znajdujemy formę drugiej osoby: **tū assei** – *ty jesteś*.

Znajdujemy w słowniku słowo **dāngus**. Oznacza ono *niebo*. W tabeli odmiany odnajdziemy formę **dāngu** – to celownik (trzeci przypadek). Kiedy szukaliśmy znaczenia przymyka **en**, można było przeczytać że z dopełniaczem łączy się on w sytuacji statycznej. Wyrażenie: **en dāngu** oznacza: *w niebie*³.

- 1 Słownik nie uwzględnia w odmianie rzeczownika form wołacza. Po części dlatego, że forma ta przez niektórych lingwistów nie jest klasyfikowana jako przypadek (nie ma pytania, na które odpowiedzią jest wołacz). Po części dlatego, że w tekstach katechizmów poza historycznie uświęconymi formami **tāwe!** (*ojciec*), **Dēiwe!** (*Boże*) w funkcji wołacza używa się już mianownika (wołacz jest formą zanikającą już w XVI wiecznym pruskim).
- 2 Żeby wyjaśnić, czemu za formę normatywną dopełniacza została uznana akurat forma **nūse**, posłużymy się analogią z językiem polskim. Dla zaimków osobowych liczby mnogiej *oni, one* forma dopełniacza (ich) ma końcówkę *-ich* jak dopełniacz liczby mnogiej przymiotników. Natomiast zaimki *my, wy* mają formy dopełniacza już nie *mych, wych*, ale *nas, was*. Dzieje się tak dlatego, że istnieją w polskim zaimki dzierżawcze: *nasz, wasz* i dopełniacze *nas, was* (bliskie im znaczeniowo) upodabniają się do nich. Podobnie w języku pruskim istnieją zaimki dzierżawcze **nūss** (*nasz*) i **jūss** (*wasz*), dlatego przez analogię do języków sąsiednich gdzie formy dopełniacza upodabniają się do form zaimka dzierżawczego, za formy normatywne dopełniaczy zostało przyjęte **nūse, jūse**.
- 3 W zapisach oryginalnych widzimy, że **en** łączy się z biernikiem słowa **dāngus** (**en dāngun**). W katechizmie **en** w sytuacji zarówno statycznej jak i dynamicznej łączy się zarówno z celownikiem jak i biernikiem w sposób przypadkowy (Proszę porównać jak w tekstach katechizmów w wyrażeniu: *na ziemi* przymek **na** łączy się raz z celownikiem: **na semmey** a raz z biernikiem: **nosemien**). We współczesnych językach taka ambiwalencja nie występuje i dlatego przewiduje się, że ustalająca się norma językowa w otoczeniu języka niemieckiego rozdzieliła użycie przypadków w zależności od tego w jakim znaczeniu używamy przymków. Dlatego dla zachowania zgodności ze współczesną normą musimy poprawić **en dāngun** do **en dāngu**.

Ostatecznie: *kas tū assei en dāngu* – **który ty jesteś w niebie**.

3. *Swintints wīrsei/wīrst twajs emmens*.

W słowniku znajdujemy rzeczownik *emmens* – imię. W pruskim jest to rzeczownik rodzaju męskiego (literka **m** przy odmianie).

Szukamy w słowniku słowa *twajs*. Jest to zaimek dzierżawczy *twój*. Forma *twajs* jest formą liczby pojedynczej rodzaju męskiego. Wyrażenie: *twajs emmens* oznacza: *twoje imię*. W tego typu wyrażeniach rodzaj i liczba słowa określającego musi się zgadzać z rodzajem i liczbą opisywanego rzeczownika.

Szukamy w słowniku słowa *swintintun*. Oznacza ono: *świętować*. W prawym dolnym rogu znajdujemy imiesłów bierny tego czasownika: *swintints* (*święcony*).

Szukamy w słowniku słowa: *wīrstwei*. Oznacza ono: *stawać się*. W tabeli odmiany znajdziemy formy:

wīrsei - trzecia osoba liczby pojedynczej trybu rozkazującego: *niech się stanie / niech się staje*

wīrst - trzecia osoba liczby pojedynczej trybu oznajmującego: *staje się*

Ostatecznie mamy: *Swintints wīrsei/wīrst twajs emmens* – **Uświęcone niech stanie się / staje się twoje imię**.

4. *Perēisei/Perjaīs/Perēit twajā rīki /twajjan lāiman*

Szukamy w słowniku czasownika *perēitwei*. Oznacza ono: *przyjść*. W tabeli odmian odnajdujemy formy:

perēisei - trzecia osoba trybu rozkazującego: *niech przyjdzie*

perēis - druga osoba liczby pojedynczej trybu rozkazującego: *przyjdź*

perēit – trzecia osoba czasu teraźniejszego: *przychodzi*

W słowniku znajdujemy rzeczowniki: *królestwo* i *bogactwo* wraz z ich rodzajami: *królestwo* – **rīki** (**f** – rodzaj żeński), *bogactwo* – **lāiman** (**n**, rodzaj nijaki).

Dla zaimka dzierżawczego *twajs* – *twój* znajdujemy mianownik liczby pojedynczej wszystkich rodzajów:

twajs (*twój*) – rodzaj męski

twajā (*twoja*) – rodzaj żeński

twajjan (*twoje*) – rodzaj nijaki

Dobierając rodzaj zaimka do rodzaju rzeczownika mamy: *twajā rīki* (*twoje królestwo*), *twajjan lāiman* (*twoje bogactwo*).

Ostatecznie mamy: *Perēisei/Perjaīs/Perēit twajā rīki /twajjan lāiman* - **Niech przyjdzie / Przyjdź / Przychodzi twoje królestwo / twoje bogactwo**.

5. *Twajs kwāits audāsei si*

Sprawdzamy w słowniku znaczenie słowa: *kwāits*. Oznacza ono: *wola* i jest w pruskim rodzaju męskiego. *Twoja wola* będzie zatem: *twajs kwāits*.

Sprawdzamy w słowniku słowo *audātun si*. Znaczy ono: *wydarzyć się, odbyć się*. W tabeli odmian znajdujemy formę *audāsei si* – trzecia osoba trybu rozkazującego: *niech odbędzie się, niech wydarzy się*.

Twajs kwāits audāsei si – Twoja wola niech się wydarzy

6. *na zemmin kāigi ēn dāngu / kāigi ēn dāngu tīt dīgi na zemmin*

Znajdujemy w słowniku słowo: *na*. Oznacza ono to samo co w polskim i łączy się z czwartym przypadkiem (acc). Znajdujemy w słowniku słowo: *zemē*. Oznacza ono: *ziemia*. Forma *zemmin* to forma biernika (czwartego przypadku), tak jak wymaga tego przyimek *na*. Wyrażenie: *na zemmin* oznacza: *na ziemi*.

W punkcie drugim przetłumaczyliśmy już: *en dāngu* - w niebie.

Znajdujemy w słowniku słowa: *kāigi* – jak, *tīt* – tak, *dīgi* – również.

na zemmin kāigi ēn dāngu – na ziemi jak w niebie

kāigi ēn dāngu tīt dīgi na zemmin – jak w niebie tak również na ziemi

7. *Nūsan dēininan geītin dāis nūmans šandēinan*

Znajdujemy w słowniku słowo *dātun* – dać. Jak w polskim, to co dajemy powinno być w bierniku, a osoba której dajemy powinna być w celowniku.

Dla zaimka *mes* (*my*) znajdujemy celownik (trzeci przypadek): *nūmans* (*nam*).

Znajdujemy w słowniku znaczenie słowa: *gēits* – chleb. Chleb w języku pruskim na rodzaj żeński. Forma *geītin* to forma biernika – nic dziwnego, to co dajemy występuje zawsze w bierniku⁴. Do słowa *geītin* chcemy dołożyć przymiotnik codzienny oraz zaimek nasz.

Znajdujemy: *codzienny* – *dēinins*, *nasz* – *nūss*. Formy tych wyrazów muszą być uzgodnione z przypadkiem, liczbą i rodzajem rzeczownika. Znajdujemy w tabelach odmiany tych słów biernik rodzaju żeńskiego liczby pojedynczej: *dēininan*, *nūsan*. Całe wyrażenie w bierniku wygląda tak: *nūsan dēininan geītin*.

Znajdujemy w słowniku znaczenie słowa *šandēinan* – dziś.

Ostatecznie mamy: *Nūsan dēininan geītin dāis nūmans šandēinan – Nasz chleb powszedni daj nam dzisiaj.*

8. *Be etwērpjais nūmans nūsans āušautins*

Znajdujemy w słowniku słowo *etwērpun* – odpuścić. W jego tabeli odmiany znajdujemy formę *etwērpjais*. Jest to forma drugiej osoby liczby pojedynczej trybu oznajmującego, oznacza ona: *odpuść*. Odpuścić można komuś (celownik) coś (biernik).

W poprzednim punkcie znaleźliśmy już dla zaimka *mes* (*my*) celownik: *nūmans* (*nam*). *etwērpjais nūmans* – *odpuść nam*.

Znajdujemy znaczenie słowa: *āušauts* – *dhug* (tu w znaczeniu *wina*). Jest ono rodzaju żeńskiego. Ponieważ winy te mają być odpuszczane, powinny pojawić się w zdaniu w bierniku. Znajdujemy w tabeli odmiany biernik liczby mnogiej: *āušautins*. Do tego słowa trzeba dobrać formę zaimka *nūss* (*nasz*). W tabeli odmiany tego zaimka znajdujemy biernik liczby mnogiej rodzaju żeńskiego: *nūsans*. Ostatecznie mamy: (kogo? co?) *nasze winy* – *nūsans āušautins*.

Znajdujemy w słowniku *be* – *i*. Ostatecznie mamy:

Be etwērpjais nūmans nūsans āušautins – i odpuść nam nasze winy.

⁴ Pewną trudność sprawia w tym miejscu tłumaczenie odmiany, ponieważ w polskim dla wielu rzeczowników w liczbie pojedynczej formy biernika i mianownika pokrywają się.

9. *Kāi mes etwērpimai nūsan aušautenīkamans / nūsamans aušautenīkamans*

W tabeli odmiany słowa *etwēriptun* – *odpuszczać* znajdujemy *mes etwērpimai* – *my odpuszczamy* (druga osoba liczby mnogiej czasu teraźniejszego). Oduszczamy – komu? czemu? zatem czasownik ten łączy się z celownikiem.

W słowniku znajdujemy znaczenie słowa: *aušautenīks*. Oznacza ono: *dłużnik*, tutaj: *winowajca* i jest rodzaju męskiego. W jego tabeli odmiany szukamy celownika liczby mnogiej: *aušautenīkamans* (*winowajcom*). Chcemy zbudować wyrażenie: *naszym winowajcom*. Potrzebujemy celownika liczby mnogiej rodzaju męskiego dla zaimka *nūss* (*nasz*). Znajdujemy *nūsamans* (*naszym*).

Możemy użyć tutaj też dopełniacza zaimka *mes* (*my*) i powiedzieć: *winowajcom nas*. Historyczną formą dopełniacza jest *nūsan* (*nas*), mamy zatem: *nūsan aušautenīkamans* – *winowajcom nas*.

Jednym ze znaczeń słowa: *kāi* jest: *jak*. Ostatecznie mamy:

Kāi mes etwērpimai nūsan aušautenīkamans / nūsamans aušautenīkamans
– *jak my odpuszczamy winowajcom nas / naszym winowajcom*

10. *Be ni weddais mans ēn perbandāsnan/perbāndan.*

Szukamy w słowniku słowa: *westun*. Oznacza ono: *prowadzić*. W tabeli odmiany tego słowa znajdujemy formę *weddais* – druga osoba liczby pojedynczej trybu rozkazującego: *prowadź*. Czasownik *prowadzić* łączy się z czwartym przypadkiem - biernikiem (kogo? co? *prowadzić*). Potrzebujemy biernika od zaimka: *mes* (*my*). Znajdujemy: *mans* (*nas*).

Słowo *perbandasnā*, *perbāndan* oznacza: *sprawdzenie, wypróbowanie*. W tabelach odmian tych słów widzimy, że formy *perbandāsnan*, *perbāndan* to formy biernika (czwartego przypadku, *acc*). Wpisujemy w słownik przyimek *en*. Znajdujemy, że w połączeniu z biernikiem oznacza on polskie *do* lub *w* dla sytuacji dynamicznej. Wyrażenie *en perbandāsnan / en perbāndan* oznacza: *w wypróbowanie, do wypróbowania*, (dla tego słowa lepszym polskim tłumaczeniem jest: *na wypróbowanie*).

Ostatecznie: *Be ni weddais mans ēn perbandāsnan/perbāndan* – *I nie prowadź nas w wypróbowanie*.

11. *Šlāit izrankīs mans ezze wārgu/wismu wārgu.*

Sprawdzamy słowo *izrankītun*. Oznacza ono uratować, a forma *izrankīs* jest formą trybu rozkazującego i oznacza: *uratuj*. Czasownik *uratować* łączy się z biernikiem (*uratować* – kogo? co?), dlatego *uratuj nas* – *izrankīs mans*.

Wyraz: *wārgan* oznacza: *zło* i jest rodzaju nijakiego. Forma *wārgu* jest jego celownikiem liczby pojedynczej. Sprawdzamy znaczenie przyimka *ezze* – w połączeniu z celownikiem (*dat*) oznacza on: *od*⁵. Mamy zatem: *ezze wārgu* – *od zła*. Jeżeli chcemy rozbudować to wyrażenie do: *od wszelkiego zła*, trzeba wstawić tam słowo *wiss* (*wszelki*) w zgodnej formie – celowniku liczby pojedynczej rodzaju nijakiego. W tabeli odmiany słowa *wiss* znajdujemy tę formę: *wismu*. Mamy zatem *od wszelkiego zła* – *ezze wismu wārgan*.

Znajdujemy znaczenie wyrazu: *šlāit*. Oznacza on: *ale*.

Ostatecznie: *Šlāit izrankīs mans ezze wārgu/wismu wārgu* – *Ale uratuj nas od zła / wszelkiego zła*.

5 Przyimek *ezze* w połączeniu z celownikiem (*dat*) oznacza *od*, a w połączeniu z biernikiem (*acc*) oznacza *o*. W katechizmach te dwa znaczenia jeszcze się mieszały i łączyły z oboma przypadkami w sposób losowy. We wszystkich językach stabilizująca się norma językowa zawsze prowadzi do rozdzielenia użycia przypadków dla dwóch różnych znaczeń – tak jak jest są one rozdzielone w słowniku. Dlatego tam gdzie w katechizmie mogło pojawić się jeszcze *ezze* w znaczeniu *od* połączone z biernikiem, we współczesnym języku będzie tam już tylko celownik.

Postać kanoniczna

Trzy różne wersje Ojciec Nasz pozwalają na wiele wersji tłumaczeń. Wybieram jedną z możliwości by zapisać tekst jako całość, bez ukośników:

Sta Tāwe Nūsan

*Tāwe Nūsan, kas Tū assei ēn dāngu.
Swintints wīrsei Twajs emmens.
Perēisei Twajā rīki
Twajs kwāits audāsei si
kāigi ēn dāngu tīt dīgi na zemmin
Nūsan dēininan geītin
dāis nūmans šandēinan
Be etwērpjais nūmans nūsans āušautins
Kāi mes etwērpimai nūsan aušautenīkamans
Be ni weddais mans ēn perbandāsnan
Šlāit izrankīs mans ezze wārgu.*

Amen

Ojciec nas

*Ojciec nas, który Ty jesteś w niebie
Uświęcone niech staje się Twoje imię
Niech przyjdzie Twoje królestwo
Twoja wola niech się wydarzy
Jak w niebie tak również na ziemi
Nasz chleb codzienny
Daj nam dzisiaj
I odpuść nam nasze winy
Jak my odpuszczamy winowajcom nas
I nie prowadź nas w wypróbowanie
Ale uratuj nas od zła*

Amen

Tłumaczenie polskie ma na celu być jak najbliższym pruskiemu i pomagać zrozumieć strukturę tekstu, nawet kosztem błędów składniowych i stylistycznych na gruncie języka polskiego.

Podsumowanie

Praca lingwistów takich jak Letas Palmaitis, Vytautas Mažiulis, Vladimir Toporov, bazujących na wcześniejszych pracach Gerullisa, Trautmanna, Nesselmana i innych doprowadziły do zidentyfikowania wewnętrznie spójnego systemu gramatyczno-fonetycznego języka pruskiego, który stał się podstawą normy językowej dla odrodzonego języka pruskiego. Odrodzony język pruski doczekał się dwukrotnego wydania słowników języka pruskiego w sześciu językach. Szczegółowy opis odmian jest zawarty we wstępie do tych słowników. Szczęśliwie dla użytkowników, obecny słownik internetowy (wirdeins.prusai.org, prusaspira.org) dokonuje automatycznej odmiany słów na podstawie przypisanych im numerów odmian. Bardziej szczegółowy opis zagadnień lingwistycznych związanych z odrodzonym językiem pruskim można znaleźć tu: <http://donelaitis.vdu.lt/prussian/> (strona uniwersytetu Witolda Wielkiego w Kownie).

Na wszelkie pytania chętnie odpowiem: nertiks@prusai.org

Nērtiks Jōrgesuns